

Казанова О. В.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

ТЕМАТИЧНІ ДОМІНАНТИ ТА ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ЕСЕЇСТИКИ ГАЛИНИ ПАГУТЯК

У статті проаналізовано тематичні та жанрові аспекти есеїстики Галини Пагутяк. На основі аналізу творів письменниці означено своєрідність її художнього мислення та світосприйняття, авторський психологізм. Визначено особливості реалізації нарративних форм, зокрема, суб'єктивної сповіді, розгорнутих психологічних та філософських узагальнень, нарисів, а також художніми сюжетними замальовками. Проаналізовано специфіку композиції есеїстичного тексту, який сама авторка чітко розмежовує тематично та структурно, визначаючи назви так званих частин есе. Філософічність та умовність малої прози Галини Пагутяк насамперед позначилося на характері образотворення, психологічній домінанті художнього вираження, афористичності висловлювань тощо.

Визначено специфіку індивідуального стилю письменниці, що реалізується передусім у яскраво вираженій полемічності міркувань та прагматики есеїстичному тексту. Інтертекстуальна основа виявляється у включенні додаткової аргументації на підтвердження власних доводів, цитацій та алюзій тощо. Розглянуто різноманіття тематичного наповнення есеїстичних творів письменниці, зокрема, екзистенційні мотиви самотності, індивідуальної реалізації, страху, фатальності життя, проблема вибору чи протистояння власній долі тощо. Виявлено акцентування проблеми розірваності зв'язку між сучасною людиною та природою. Особливості пантеїстичного світовідчуття виявляються у семантиці архетипних образів лісу та саду, що також стають певними лейтмотивами для творчості письменниці. Домінантними стають й феміністичні тенденції, пов'язані з певним психологічним типом сучасної жінки, незалежної від суспільних догм, стереотипів суспільства, патріархальних застарілих оцінок. Реалізація авторських поглядів на проблему свободи існування, любові і відчуття повноцінності свого життя. Схарактеризовано реалізацію й своєрідну інтерпретацію проблеми катів і жертв, що зумовлює розгортання міркувань на тему смертної карі, дискурсивна реалізація якої відбувається із включенням нарисових довідок історичного характеру, а також філософських роздумів про концепти страху, злочину, помсти.

Ключові слова: жанр, синтез, сюжет, композиція, наратив.

Постановка проблеми. Період формування сучасної української літератури ХХІ століття позначився активними пошуками нових форм художнього вираження, потребою оновлення існуючих стереотипів, міметичного зображення дійсності, що зумовило зростання інтересу до психологічних вимірів людського буття, діалектики внутрішніх почуттів.

Філософсько-інтелектуальна творчість Галини Пагутяк відіграє важливу роль становленні жанрово-стильової парадигми сучасної української прози.

Творчий доробок письменниці досить різноманітний – понад два десятка романів і повістей, більше тридцяти новел та оповідань «вишуканої інтелектуальної прози, яку можна дорівнювати до кращих зразків європейського мистецтва» [1, с. 16–17]. Тож актуальність наукової розвідки зумовлена необхідністю визначення місця й ролі

самобутньої спадщини Галини Пагутяк у контексті розвитку літератури ХХІ століття.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідники художньої творчості Галини Пагутяк (М. Жулинський, В. Агеєва, Р. Мовчан, Є. Нахлік, В. Панченко, О. Корабльова, А. Соколова, О. Поліщук та ін.) правомірно відзначають, що у прозі письменниці виявляється своєрідна поетика міфологізму, поглиблення психологізму та інтелектуального спрямування творів, жанрово-стильові експерименти, зумовлені синтезуванням реалістичних, сюрреалістичних та символістичних елементів. Звертається письменниці і до есеїстичних жанрів, збагачуючи поетику різноманітними формами суб'єктивної оповіді, розгорнутих психологічних та філософських узагальнень, включенням цілісних за змістом і формою ретроспекцій, снів, нарисів, а також художніми сюжетними замальовками.

Постановка завдання. Есеї Галини Пагутяк мають оригінальну жанрову структуру. Взагалі есеїтку письменниці можна класифікувати як неформальний тип есе, де переплітаються особистісні рефлексії, елементи мемуарів, снів, візій. Отже, метою статті стає розгляд тематичних домінант та жанрової своєрідності есеїстики Галини Пагутяк, що виявляє оригінальне авторське мислення та світовідчуття.

Виклад основного матеріалу. Розпочинає свій есей Г. Пагутяк філософськими міркуваннями про проминальність людського життя, усвідомлення людиною власного значення і визначення своєї ролі. Авторка звертається до суб'єктивного типу нарації, що виявляє елементи сповідальності (через ампліфікацію особових займенників – Я, мене, для мене і т. п.), що втілює інтенції риторичності, яка спрямована, з одного боку, до реципієнта, а з іншого – сприймається як саморефлексія письменниці, діалог з власною душею:

«Мені спало на думку написати про те, що оточує нас як учасників, споглядачів, жертв. Написати тією єдиною мовою, яку я визнаю, мовою мого розуму і серця. Я так писала завжди: то чому ж мені тепер вдягати машкару філософа і говорити тарабарською мовою?.. Певна річ, мені страшно, але страшно нам усім, і всі ми страждаємо... Я буду опиратися лише на власний досвід і власні почуття...» [2, с. 37].

Акцентуючи увагу на екзистенційному відчутті самотності через семантику образу «бетонної стіни» її будинку, яка «ніколи не буває теплою», Г. Пагутяк розмірковує про Ілюзії Захисту, які людина продукує своєю власною уявою, тим самим намагаючись побороти відчуття незахисності, фатальності долі. Це, передусім, виявляється в ефемерності сподівань людини на Бога, як психологічною спроби відчутти цю так звану ілюзію захисту:

«Для мене Бога уособлює світла істота, яка обіймає за плечі і каже: «Годі. Ти у безпеці. Я з тобою». Самотність людини у цьому житті виявляється і через ілюзію спільності, взаємоприреченості до долі інших» – міркує письменниця [2, с. 37].

У наступній частині своїх міркувань Г. Пагутяк протиставляє світ дитячої уяви, як вияву щирості і віри у найкраще, і дорослої поверховості, «реалістичності» сприйняття світу та оточення. В есеїстичний дискурс авторка включає окремі елементи згадуваних притч, сюжет яких допомагає інтерпретувати суть наведених філософських думок. Доволі цікаво Г. Пагутяк пояснює своєрід-

ність дитячого світосприйняття через картинність художнього замальовка, включеного в есеїстичний текст, в якому дитина знаходить камінчики на березі річки, складає їх до кишені, згодом удома – до коробочки з-під цукерок, і навіть, тоді, коли вже обсохлі від води каменці стають сірими і неприглядними, дитяча уява малює собі образ мишки, про яку все одно треба піклуватися. Так дитина створює світ, стає причасною до буття. Все, що у світі має свою «душу», воно є частиною всесвіту як і людина:

«Усе взаємопов'язане, споріднене і потребує нашої опіки й любові» – пише Г. Пагутяк. «НЕ кожен з нас може визначити присутню у каменці душу чи серця, визнати землю живою. Однак, що дивно: не кожен з нас насмілився сказати «камінь мертвий», «земля мертва». Це – як табу» [2, с. 38].

Все створено для гармонії Всесвіту, все взаємопов'язане і детерміноване. На жаль, сучасна людина втрачає це відчуття (до речі, ментально закладене у нашому світосприйнятті), саме відчуття, а не розуміння світу, тим самим стає самотньою, сприймає життя «механічно», що поступово наближає її до духовної порожнечі. Доросла людина має шукати можливість відчутти щастя власного існування через радість простим речам:

«Не дивно, що ми цього не відчуваємо, бо самі, як мушлі, загнали час у тісний простір нашого існування. Тільки дитина дивується всьому, що бачить: росі, камінню, сонцю... Найдостойніша людина та, яка відчуває зв'язок з усіма істотами, яка освітлює і зігріває усе довкола себе» [2, с. 38].

Варто зазначити, що саме особливістю індивідуального стилю Г. Пагутяк стає афористичність висловлювань, які є певним узагальненням наведених міркувань, а також виявляють специфіку філософського мислення й світосприйняття авторки. Чергування афористичних фраз стає певною акцентуацією тематичних домінант есеїстики Г. Пагутяк. Приміром:

«Найдостойніша людина та, яка відчуває зв'язок з усіма істотами, яка освітлює і зігріває усе довкола себе»

«Мати повинна бути для дитини сонцем, яке сушить сльози, зігріває й освітлює усе довкола себе»

«Щоб пробачити цей світ і зрозуміти його, треба стати над ним» [2, с. 38–39].

Однією з провідних проблем, до осмислення якої Г. Пагутяк звертається не лише в есеїстиці, але й у своїх прозових художніх творах, є втрата сучасною людиною зв'язку з природою. Особли-

вості пантеїстичного світовідчуття виявляються у семантиці архетипних образів лісу та саду, що також стають певними лейтмотивами для творчості письменниці.

Есеїстичний текст сама авторка чітко розмежує тематично та структурно, визначаючи назви так званих частин есе. Наприклад, Про чоловіка і жінку, Кат і жертва, За місце під сонцем, Беззахисна старість, Про творців та їхні творіння, Про беззахисність у сні, Про божевільних та п'яниць, Про державу та країну та ін.. Незважаючи на те, що Г. Пагутяк демонструє своєрідність пантеїстичного світогляду, закоріненого у загальному несвідомому, є приклади і своєрідного потрактування певних сфер сучасного життя людини. Зокрема, цікаво інтерпретуються феміністичні погляди, що пов'язані з певним психологічним типом сучасної незалежної від суспільних догм жінки, якою є сама авторка у житті. Г. Пагутяк міркує про утопічність застарілих інститутів шлюбу, кліше стосунків між чоловіком та жінкою, нав'язаних суспільством, які унеможливають здобуття власного щастя, свободи існування, любові і відчуття повноцінності свого життя. Це комплекс психологічних проблем, які породили проблеми насильства як фізичного, так і духовного, зумовленого суспільними установками:

«А чи сам чоловік почуває себе затишно в сім'ї, де на нього дивляться як на машину для заробляння грошей, усіляко обмежують його свободу пересування? Він теж беззахисний перед фригідною жінкою-тигрицею, яка насаджує культ сім'ї... [2, с. 44].

У нашому світі кожен має власне табу, бо суспільство з одного боку навчає шанувати такі ефемерні цінності, як держава, гроші, бізнес, а з другого – дає людині певну свободу сексу і приватного насильства, щоб відвернути її від твердої оцінки життя... Порятунком тільки в нас: змінитись самим і змінити ставлення до світу» [2, с. 44–45].

Екзистенційна проблема вибору так званої ролі людини стати катом чи жертвою у житті залежить від розвитку почуття гідності, самореалізації моральних та духовних цінностей. У розгортанні цієї тематики семантично навантаження несуть біблійні алюзії про Каїна і Авеля, цитації з Євангелія, адже формування типу людини-ката Г. Пагутяк пов'язує з духовним насильством, із зневагою «чужої душі»:

«Той, хто принижує і зневажає чужу душу, так само кат. Але й роль жертви залежить від внутрішнього устрою людини.

Мене оточують нині люди, яких нестача грошей зробила рабами. І заздять вони по-рабськи: сумовито, пошепки. Я не можу їм допомогти, бо всі аргументи розбиваються об «нема що їсти». Я так само бідна, але вони жертви, а я – ні. Мені добре відомо, що треба величезних зусиль, аби продовжувати життя, а не вмирати, животіти» [2, с. 45].

Саме проблема катів і жертв породжує міркування на тему смертної кари, дискурсивна реалізація якої відбувається із включенням нарисових довідок історичного характеру, а також філософських роздумів про концепти страху, злочину, помсти. Звільнення від соціальних умовностей та нав'язливих комплексів – це шлях до отримання щастя, любові і шлях до пізнання самого себе, а отже і світу. Тут цікаво перекликається дидактична та психологічна проблема виховання дітей, яка на думку Г. Пагутяк, полягає у піклуванні лише про тіло, про фізичне і забуття про душу. Ці міркування реалізуються в есеїстичному тексті через розгорнуту ремінісценцію до казки Сента-Екзюпері «Маленький принц», який згадував про дріб'язковість справ, якими займалися дорослі, не маючи часу на пізнання себе і світу:

«Послух і любов купують подарунками... Напівголодні діти висиджують по сім годин у школі, де все робиться для того, щоб зненавидіти навчання. Їм кажуть брехати, списувати, обдурювати» [2, с. 44] – зазначає авторка.

Полемічність стає визначною рисою індивідуального стилю Г. Пагутяк в есеїстичному творі. Від проблеми дитячого виховання письменниця переходить до роздумів про складності психологічної соціалізації людини у суспільстві в екзистенційному фокусі, що породжує інфантильність – лише як спробу подолати свій страх і відчуження. Продовженням стають міркування письменниці про творців та їхні творіння:

«Я б назвала творчість вогнем, який постійно палає і який мав на увазі Геракліт : фізичний і духовний вогонь...

Творчість для мене – більше, ніж спасіння» [2, с. 48].

Авторка говорить про екзальтованість творця, що формує інший вимір буття, більш досконало, занурюючись у який можна збагнути і знайти абсолют щастя та любові:

«У житті кожного творця є часи очищення, яким передуює падіння. Не треба співчувати Моцартові: він творив і був щасливий. Інші мали лише ілюзорне щастя і гроші, кохання, кар'єру. Усмішка Моцарта – це усмішка Бога» [2, с. 49].

Есеїстика Г. Пагутяк вирізняється різноманітністю жанрових форм, адже спостерігається і особистісні апеляції (авторerefлексія), дискусивність та полемічність оповіді, включення додаткової аргументації на підтвердження власних доводів, цитацій та алюзій, що творять насичену інтертекстуальну основу есеїстичного тексту. Суб'єктивність авторського вираження вирізняється багатством та розмаїттям художніх проявів. Письменниця трансформувала традиційні форми вираження суб'єктивності, використовуючи поряд з прямими і непрямі форми висловлювання, виявляючи феномен інтерсуб'єктивного «Я», в якому поєднано різноманітні голоси й точки зору. Незважаючи на тематичну різноманітність, всі умовні частини есе пов'язані між

собою, коли думка від одного об'єкта поступово переходить в інші міркування з новою проблематикою та ідейним спрямуванням.

Висновки. Характерною особливістю есеїстичних творів Галини Пагутяк є філософічність, інтертекстуальність, поглиблений психологізм. Письменниця не тільки описує, але й передає свої відчуття, особисті враження й думки. Есеї Галини Пагутяк дозволяє зробити висновки про багатство та різноманітність творчості, а також про саму письменницю як неординарну постать в сучасному літературному процесі XXI століття. Цією розвідкою ми намагалися бодай спорадично заглянути до творчої майстерні надзвичайно талановитої авторки, таїну якої ще доведеться розкрити.

Список літератури:

1. Артюх А. Про самотність котів та опирів. Книжник. 2007. (411). С. 16–17.
2. Пагутяк Г. Потонулі в снігах : новели, оповідання та есеї. Львів : ЛА «Піраміда», 2010. 184 с.

Kazanova O. V. THEMATIC DOMINANTS AND GENRE SPECIFICS OF ESSAYS GALINI PAGUTYAK

The article analyzes the thematic and genre aspects of the essayist Halyna Pagutyak. Based on the analysis of the writer's works, the originality of her artistic thinking and worldview, author's psychologism are indicated. The peculiarities of the implementation of narrative forms, in particular, subjective confession, detailed psychological and philosophical generalizations, essays, as well as artistic plot sketches are determined. The specifics of the composition of the essay text are analyzed, which the author herself clearly distinguishes thematically and structurally, determining the names of the so-called parts of the essay. The philosophical and conditional nature of Halyna Pagutyak's short prose first of all affected the character of her image, the psychological dominance of artistic expression, the aphoristic nature of her expressions, and so on. The specificity of the individual style of the writer is determined, which is realized first of all in the pronounced polemics of reasoning and pragmatics of the essay text. The intertextual basis is manifested in the inclusion of additional arguments to support their own arguments, citations and allusions, and so on. The variety of thematic content of the writer's essays is considered, in particular, existential motives of loneliness, individual realization, fear, fatality of life, the problem of choosing or confronting one's own destiny, etc. The problem of breaking the connection between modern man and nature has been emphasized. Peculiarities of the pantheistic worldview are manifested in the semantics of archetypal images of the forest and garden, which also become certain leitmotifs for the work of the writer. Feminist tendencies related to a certain psychological type of modern woman, independent of social dogmas, stereotypes of society, patriarchal outdated views, are also becoming dominant. Realization of the author's views on the problem of freedom of existence, love and a sense of fullness of his life. The realization and peculiar interpretation of the problem of executioners and victims is characterized, which leads to the development of considerations on the death penalty, the discursive implementation of which involves the inclusion of historical essays, as well as philosophical reflections on the concepts of fear, crime and revenge.

Key words: genre, synthesis, plot, composition, narrative.